

Ольга СІТКАРЬОВА

МАТЕРІАЛИ ЩОДО ІСТОРИЧНОГО ОТОЧЕННЯ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ У СЕРЕДИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Унікальний архітектурний ансамбль Києво-Печерської лаври формувався протягом кількох століть. Одночасно формувалося історичне оточення монастиря. На початку ХVІІІ ст. у зв'язку з будівництвом земляної бастионної фортеці воно зазнало кардинальних змін. Печерське містечко, що раніше компактно розташовувалося навколо Лаври і перебувало під її юрисдикцією, було передано військовому відомству та пристосовано до нових потреб Російської імперії.

Це призвело до суттєвих змін у забудові Печерська. Тут постав новий величезний архітектурний комплекс, до складу якого входили фортифікаційні споруди та численні будівлі військового призначення. Таким чином, монастир опинився у новому неприродному оточенні, що завдало йому певні труднощі у розвитку власної інфраструктури. Життя і надалі вносило в забудову Печерська постійні зміни. На жаль, відомості про те, як вона виглядала у різні періоди своєї будівельної історії, обмаль.

Єдиним джерелом для з'ясування цього питання є лише архівні документи та дані археологічних досліджень, проте їх також в розпорядженні дослідників небагато. Тому кожне нове виявлене джерело становить значний науковий інтерес.

В цій статті публікуємо чотири архівних документи (додатки №№ 1–4), що датуються 1744 р. Вони дають цінні відомості не тільки про містобудівну ситуацію на Печерську, а й висвітлюють багато інших моментів тогочасного життя міста, а також згадують про осіб, що були причетні до будівництва.

Наприклад, з цих документів дізнаємося, що біля Київських Равелинних воріт Києво-Печерської фортеці знаходився м'ясний ряд, «Різниці». Його розміщення не відповідало вимогам еспланади — вільної від забудови території, що мала становити 130 сажнів від гласиса. В порушення цієї вимоги, крім м'ясного ряду, тут було побудовано ще декілька будівель: два шинка, садиба полковника Миронова, артилерійський двір, влаштований капітаном Кутузовим [1].

1744 р. військовий інженер Дебоскет [2] розробив проект, за яким повинні були здійснюватися роботи у Києво-Печерській фортеці. У зв'язку з цим обер-комендант

Юр'єв отримав наказ звільнити територію біля фортеці від будівель, що тут знаходилися, в тому числі перенести на інше місце ринок та м'ясний ряд, що існували перед Київськими воротами. Оскільки вищезгаданий м'ясний ряд належав Києво-Печерській лаврі, Київський генерал-губернатор М. І. Леонтьєв [3] написав листа настоятелю монастиря Тимофію (Щербацькому) [4] з проханням перенести ряд в інше місце. Своє прохання він аргументував ще й тим, що влітку 1744 р. очікується приїзд в Київ імператриці Єлизавети Петрівни. Для її урочистої зустрічі перед Київськими Равелинними воротами мали спорудити Триумфальні ворота, а тому присутність тут м'ясного ряду, який мав неестетичний вигляд, було недоречним. Крім того, від бойні, яка належала м'ясному ряду, влітку долинав неприємний сморід. Перенести м'ясний ряд і бійню пропонувалося ближче до Дніпра, розташувавши біля Пенькової бані або яру, де тоді були розміщені полкові та інженерні кузні.

Намагаючись зберегти м'ясний ряд на старому місці, дуже зручному для торгівлі, намісник Троїцького-Лікарняного монастиря ієромонах Мойсей повідомив М. І. Леонтьєва, що ряд побудований 1736 р. з дозволу Київського генерал-губернатора В. П. Шереметєва [5] у присутності колишнього обер-коменданта фортеці В. В. Нейбуша. Місце розташування ряду було вибрано неподалік від яру з тим, щоб було зручніше викидати в нього нечистоти. До приїзду імператриці монастир обіцяв привести м'ясний ряд у добрий санітарний стан і певний час торгувати в ньому хлібом або іншими товарами.

Після довгого листування монастир, попри все, був змушений перенести м'ясний ряд і бійню в район кузні. Зараз це вулиця Різницька (від Московської вулиці до Кловської), яка цю назву отримала від бійні.

1. Кутузов Іларіон Матвійович (?–?) — генерал-поручик, сенатор. Служив 30 років в Інженерному корпусі, брав участь в Російсько-Турецькій війні (1735–1739 рр.). Батько генерал-фельдмаршала М. І. Голенищева-Кутузова. Відомо, що в травні 1765 р. до Києво-Печерської лаври надійшло 100 крб. від бригадира Йосифа Кутузова на прикрасу церков (бригадир — офіцерське звання у Російській армії у 1722–1796 рр., проміжне між полковником і генералом).

2. Про творчу біографію Дебоскета див.: *Сіткарьова О. В.* Військовий інженер Дебоскет // *Український історичний журнал.* — 1997. — № 1.

3. Леонтьєв Михайло Іванович (1682–1753) — генерал-аншеф Російської армії (з 1741), київський генерал-губернатор (з 1738).

4. Тимофій (Щербацький Тихін Іванович) (1698–1767) — ігумен Лубенського Мгарського монастиря (1737), Києво-Видубецького монастиря (1737), архімандрит Києво-Михайлівського монастиря (1739), архімандрит Києво-Печерського монастиря (1740–1747 рр.), митрополит Київський (1747–1767 рр.).

5. Шереметєв Володимир Петрович (1668–1737) — гвардії капітан-поручик, бригадир, генерал-майор (1725), генерал-лейтенант (1728), Київський генерал-губернатор (1730–1737).

Пол[учено] февраля 19 д[ня] 1744 года

Превелебный отец, Киево-Печерской лавры архимандрит

Сего февраля 14 числа инженер-подполковник де Боскет поданным в Киевской губернской канцелярии рапортом представлял: за Киево-Печерскою крепостью за Киевскими воротами подле лежащаго буераку имеется мясной ряд называемой Резницы, которой состоит почти близ самой Печерской крепости разстоянием от гласиса в осьми саженьях; а по силе Ея Императорского Величества указу велено имеющемуся за крепостью строению быть разстоянием от гласиса не юлиже 130 сажень, а которое строение ближе одного разстояния, то б относиться в пристойные места; за чем, означенному мясному ряду, на том месте где ныне имеетца, быть не надлежит. К тому ж, и де яко близ самой крепости опасно, от чего боже сохрани, пожарного случая; и сверх того во время нужного случая мушкетная и пушечная оборона отыметься. И для того, по имению ево подполковника, для вышеписанных резонов надлежит показанной мясной ряд с того места снести и поставить вниз к Днепру по правую или по левую сторону бани называемой Пеньковской, или подле буераку, который состоит подле государевых полковых и инженерных кузниц.

А по мнению моему, как для показанных резонов, а паче для высочайшаго Ея Императорского Величества в Киев пришествия, помянутой мясной ряд весьма снести надлежит для того, что Ея Императорское величество высочайшею своею особою наиболее яко в Главные крепостные киевские ворота ездить соизволит, а оной мясной ряд от тех ворот в самом ближайшем виде, от чего в вешнее и летнее время происходить будет // нечистый воздух. За что опасно Ея Императорского Величества гнева.

И того ради, изволите ваша превелебность приказать всемерно тот мясной ряд снести, и поставить из вышеобъявленных в одном пристойном месте. Дабы тем, от высочайшаго Ея Императорского Величества убежать гнева.

И что по сему воспоследует, о том буду ожидать от вашей превелебности уведомления невпродолжении.

Вашей превелебности всегдашний слуга

Михайла Леонтьев.

Киев, 16-го февраля 1744 году.

ЦДАІАК України, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 73, арк. 5–5зв. Оригінал.

Пол[учено] февраля 29 д[ня] 1744 года

Яснее в Богу високопреподобнейшему господину его милости отцу Тимофею, святяя великия чудотворния Киевопечерския Лавры архимандриту, и священно-духовному Собору.

Доношение

По получению вашим ясневисокопреподобием от его високопревосходительства, господина генерала-аншефа, кавалера и Киевской губернии генерала-губернатора Михайла Ивановича Леонтьева

писанию, в ордере вашего ясневысокопреподобия ко мне отправленному объявлено: за Киевопечерскою де крепостию, за Киевскими воротами подле бераку имеется мясной ряд называемой Печерской крепости, расстоянием от гласиса в восьми сажень, а по силе де Ея Императорского Величества указов велено имеющемуся за крепостию строению быть расстоянием от гласиса не ближе ста тридцати сажень, и так для вышеозначенных, яко и других в том писании показанных резонов, требуется помянутой мясной ряд весьма знесть, и на другом месте в отдалении той крепости поставить.

А понеже де оной мясной ряд на показанном месте, где ныне имеется, построен за содержания економства моего, и того ради, ваше ясневысокопреподобие требует письменного ответа, для учинения на писание его высокопревосходительства надлежащей резолюции, по числу позволению и в коем именно году тот означенный ряд на том месте мною устроен, и имеются ль на то какие письменные документы или от кого только словесное было позволение. На которой вашему // ясневысокопреподобию всепокорно доношу; прежде построения оного на том, над буераком, месте мясного ряда были оные ряды совокупно с теми, где и ныне хлеб и протчую живность продают, и каждый господарь в своей коморе скот бьет и для вищения ями копает, и когда оные наполнят, то заривают землю, из чего весняним временем воздух от того смраду весьма неприятен бывает. Что усмотря, за позволением бывшего в Киеве губернатора Владимира Петровича Шереметова, и за общим согласием киевского обер-коменданта Василия Василиевича Нейбуша, оный мясной ряд над буераком заложен в присутствии самого обер-коменданта с другими афицерами и построен в прошлом 1736 году для того, что всякие нечистоты от вищения скота в оной буерак бросаются и течением водним вниз зносятся; и ежели оной ряд сносить, то два кабака, двор господина полковника Миронова, двор артиллерий устроений капитаном Кутузовим, и протчие многие строения, яко таким же от гласису расстоянием состоит, снести по тому же надлежит.

Вашему ясневысокопреподобию в благоразсмотрение
покорнейше представляю
Киево-Печерския Лавры, Троицкого монастыря наместник
иеромонах Моисей.

ЦДАІАК України, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 73, арк. 6–63в. Оригінал.

Додаток 3

// Высокородный и высокопревосходительнейший господин генерал-аншеф, кавалер и Киевской губернии генерал-губернатор.

Милостивый мой государ и надежнейший благодетель.

В письме высокопревосходительства вашего, прошедшего февраля ... д[ня] сего 1744 году в Киевопечерской Лавре мною полученном, изображению: за Киевопечерскою де крепостию за Киевскими воротами подле лежащего буераку имеется мясной ряд называемый Резница, почти близ самой крепости расстоянием от гласиса в восьми сажень состоящий, в чем де от незапного (чего Боже сохрани) прежде есть небезопасно; да и во время нужного случая мушкетная и пушечная оборона через то

отняться может. А по силе Ея Императорского величества указов велено имеющемуся за крепостию строению бить разстоянием от гласила не ближе ста тридцати сажен. И для того де, паче же ради высочайшаго Ея Императорского величества в Киев пришестья, помянутому мясному ряду на том месте где ныне имеется бить неподлежит, потому что Ея Императорское величество высочайшою своею особою наиболее яко в главнии крепостни Киевские ворота ездить соизволит, а оной де мясной ряд от тех ворот в самой близшей виду состоит, от чего де в вешнее и летное время нечистой воздух происходит будет, за что де // опасно Ея Императорского величества гнева. И требует ваше высокопревосходительство, чтоб для вышепоказанных резонов тот мясной ряд всемирно приказать оттудова снести и вниз Днепра по правую или по левую сторону бани называемой Пенковой, или подле буераку близь государевых полковых и инженерных кузниц состоящаго, поставить.

А понеже оной мясной ряд за позволением бывшего в Киеве губернатора господина Владимира Петровича Шереметова, за общим будучаго тогда киевского обер-коменданта Нейбуша согласием, тамо построен для того: ибо как тот мясной ряд прежде сего вместе с теми рядами где ныне хлеб и протчая живность продается состоял, то в вешнее и летное оттудк весьма смрадной и нечистый воздух происходил, с оного же над буераком ныне состоящаго мясного ряду всякой гной и нечистота в означенной буерак выбрасаема а оттоль водяным течением вниз зносима

И на тое милостивой от вашего высокопревосходительства ожидаю резолюции

Вашего высокопревосходительства

Марта 7 д[ня] 1744 года

Лавра Киевопечер[ская]

ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 заг., сфр. 73, арк. 7–7зв., 11

Додаток 4

Відпуск

// 1744 года, марта 11 получено. № 668: Записать.

Превелебный отец, Киевопечерския Лавры архимандрит с братиею.

Сего марта 9 числа вашей превелебности письмо я получил, в котором изволите упоминать, дабы известного мясного ряду не сносить; яко оной, завремянно как наилутше очищен и в крамне или хлебне лавки обращен будет.

А понесе, то мясной ряд от гласила состоит только в восьми сажнях, а ближе оного ничьего строения тамо не находится, и за тем никак мне того, чтоб не сносить, учинить невозможно.

И того ради, изволите ваша превелебность приказати конечно, означенной мясной ряд снести. Дабы во время высочайшаго Ея Императорского величества в Киев пришествия не навести какова гнева.

Вашей превелебности всегдашний слуга

Михайла Леонтьев.

Киев, 10 марта 1744 году.

ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 заг., сфр. 73, арк. 8. Оригінал.